

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
АРХІТЕКТУРИ
ТА МІСТОБУДУВАННЯ**

16' 2006

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ

Науково-технічний збірник

Заснований в 1997

Випуск № 16

Київ КНУБА 2006

УДК 711.11; 711.112

Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М.М. Дьомін. – К., КНУБА, 2006. – Вип. 16. – 372 с. Українською та російською мовами.

В збірнику висвітлюються актуальні проблеми досліджень у галузі архітектури та містобудування, теорії та історії архітектури та реконструкції існуючої забудови.

Розрахований на працівників науково-дослідних і проектних організацій, викладачів вищих навчальних закладів.

Современные проблемы архитектуры и градостроительство: Науч.-техн. сборник / Ответ. ред. Н.М. Демин. – К., КНУБА, 2006. – Вып. 16. – 372с.

На украинском и русском языках.

В сборнике освещаются актуальные проблемы исследований в области архитектуры и градостроительства, теории и истории архитектуры, реконструкции существующей застройки.

Рассчитан на работников научно-исследовательских и проектных организаций, преподавателей высших учебных заведений.

Відповідальний редактор – член-кореспондент АМ України, доктор архітектури, професор М.М. Дьомін.

Редакційна колегія: доктор архітектури Абизов В.А.; доктор архітектури, професор Білоконь Ю.М.; доктор технічних наук, професор Габрель М.М.; доктор архітектури, професор Сжов В.І. (заступник відповідального редактора); кандидат архітектури, доцент Івашко Ю.В. (заступник відповідального секретаря); доктор технічних наук, професор Ключниченко Є.Є.; доктор архітектури, професор Лаврик Г.І.; доктор архітектури, професор Мардер А.П.; доктор технічних наук, професор Михайленко В.Є.; доктор географічних наук, професор Нудельман В.І.; доктор архітектури, професор Панченко Т.Ф. доктор технічних наук, професор Підгорний О.Л.; доктор архітектури, професор Слепцов О.С.; доктор архітектури, професор Тимохін В.О.; кандидат технічних наук доцент Товбич В.В. (відповідальний секретар); доктор архітектури, професор Фільваров Г.И.; доктор архітектури, професор Фомін І.О. (заступник відповідального редактора); доцент Чередніченко П.П. (заступник відповідального секретаря); дійсний член АМ України, доктор технічних наук, професор Яковлев М.І.

Рекомендовано до видання вченою радою Київського національного університету будівництва і архітектури, протокол № 20 від 1 грудня 2006 р.

5. Пустовойтенко В.П. Підземний простір міст. Соціально-економічні та технічні передумови його вирішення. Урядовий кур'єр. 1966, -№232.

Анотація

В статті розглядається стан порушеного міського середовища Донбасу і визначаються основні стратегічні напрями його реабілітації через містобудівне використання рекультивованих порушених територій.

Аннотация

В статье рассматривается состояние нарушенной городской среды Донбасса и намечаются основные стратегические направления ее реабилитации на основе градостроительного использования рекультивированных нарушенных территорий.

УДК 711.4:504.05:006.05(045)

О.В.Чемакіна

ТЕНДЕНЦІ СИСТЕМНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Вирішення демократичних і гуманітарних проблем розвитку містобудування України в 21 столітті регламентує необхідним розв'язання трьох задач:

- цільової - подолання кризових явищ в розвитку містобудування та перехід до стійкого розвитку системи розселення і населених пунктів на основі створення умов для мешкання і розвитку людини;
- концептуальної – розвиток демократичних і гуманістичних основ в формуванні соціально-культурних цінностей і критеріїв розвитку міського середовища, що підпорядковують собі економічні цілі;
- стратегічної - наукове обґрунтування розвитку міст на найближчу і віддалену перспективу, що передбачає розробку генезису, морфології, структури і композиції міського середовища.

Це визначає поняття стійкого розвитку міст Донбасу як єдність забезпечення соціальних, економічних і політичних умов розвитку в порушеному міському середовищі, що відрізняється своєю індустріальною специфікою і високим рівнем урбанізації.

Особливістю міст регіону є спеціалізація на гірничодобувних і важких галузях промисловості. Підприємства гірничодобувного комплексу присутні в

містоутворювальній базі більшості індустріально розвинутих міст і визначають ряд особливостей, обумовлених промисловою специфікою, природними, історичними чинниками, містобудівними принципами формування планувальної структури міст в різні періоди: дореволюційний період; період індустріалізації, становлення і розвитку гірничодобувної і металургійної промисловості в 30-ті роки; післявоєнний період бурхливого розвитку металургійної і вугледобувної промисловості (50-60-ті роки); період стабільного зростання промислового виробництва в 70-80-ті роки.

Кожний з названих періодів пов'язаний з стрімким розвитком містоутворювальної бази, що призвело до інтенсивного характеру освоєння міських територій. Відсутність ціни приводила до різкого завищення, розповзання міської території, що відобразалося на формуванні зовнішнього вигляду міст, низькому рівні впорядкування і естетичних якостей міського середовища, нечіткості міської риси.

Планувальна структура міст Донбасу характеризується негативними особливостями: розчленованою; хаотичністю розміщення функціональних зон міста; значною кількістю територій, що підроблюються, розташованих в міській рисі; значними територіями контактено-стиківних зон, хаотичністю їхнього використання без дотримання санітарно-захисних розривів; наявністю значної кількості порушених територій (звалищ, відстійників, техногенних відвалів шахтної породи і металургійних підприємств); недостатнім рівнем озеленення і впорядкування.

Система просторової побудови міст порушує природний ландшафт, дозволяючи захоплювати все нові території передмість і включати їх в міські межі. Такий підхід знижує ефективність використання міських територій, їхні споживацькі якості, утруднює функціональне і правове зонування, порушує міську рису.

Історико-містобудівне дослідження закономірностей еволюції просторової організації поселень і систем розселення Донбасу проведене на основі вивчення функціонально-планувальної типології, характеристики містобудівних процесів, геометрії містобудівних схем, цілісності і характеру технічного устаткування території міст, інтенсивності освоєння і використання території, характеристики соціально-економічних процесів.

З огляду на це, міста Донбасу умовно поділені на декілька груп:

- міста - крупні адміністративно-промислові центри (Донецьк, Горлівка, Маріуполь, Краматорськ) - є центрами агломерацій, характеризуються розвинутим промисловим комплексом, достатньо високим рівнем розвитку соціальної сфери, складною планувальною структурою, нерівною екологічною

обстановкою. Ці міста в умовах ринкової економіки є основою стабільного розвитку регіону;

- міста - індустріальні центри - великі і середні міста, що входять до складу агломерації, мають розвинутий промисловий потенціал, транспортну інфраструктуру, стабільну соціальну сферу (Макіївка, Єнакієво, Словянськ, Коммунарськ і др.);

- малі промислові міста - з обмеженою промисловою орієнтацією, нерозвинутою соціальною сферою, низьким рівнем розвитку інфраструктури (Торез, Сніжне, Шахтарськ, Зугрес, Соледар і др.).

Навьяна практика розробки генеральних планів міст на сучасному етапі (Донецьк) показала, що в їхній склад включаються цільові установки, зонинг території, містобудівний кадастр. Це дозволяє уявити собі модель структури містобудівного проектування як взаємозв'язок блоків містобудівної діяльності, що формуються навкруги ядра просторово-планувального блоку розв'язань по розвитку міста, а генплан міста повинен бути розбитий на етапи: прогностичний, детального опрацювання і затверджувальну частину (на план-прогноз, план-програму і план-регламент).

Успішний розвиток міст може бути забезпеченим розв'язанням таких основних проблем: забезпечення стійких взаємозв'язків з ближніми і дальніми зонами агломерації; проведення структурної перебудови промисловості, створення багатуокладного економічного міста, скорочення промислових територій, якісної реконструкції, перетворення існуючої промислової забудови; розвитку житлового комплексу з урахуванням різноманітності типів житла, реконструкції і проведення житлово-комунальної реформи; розвитку транспортної інфраструктури відповідно до рівня зростання автомобілізації, розвитку автосервісу і потреб в парковці машин; розвитку інженерної інфраструктури відповідно до нових технічних досягнень і задач енергопостачання; розвитку системи обслуговування, торгівлі, малого і середнього бізнесу; відновлення і збагачення природного ландшафту із створенням внутрішньоміської системи озеленення і зовнішніх природних територій, що охороняються; комплексне розв'язання проблеми охорони навколишнього середовища і ін.

Основним об'єктом розробки і розв'язання зазначених містобудівних проблем Донбасу виступає порушене міське середовище у всьому різноманітті її типології і морфології, а предметом - питання його реабілітації (соціальна, економічна, екологічна, естетична, архітектурна реабілітація міських поселень на основі урахування особливостей розвитку агломерації, розробки інтегрованої планувальної структури міста; містобудівного використання,

планувального розвитку і рекультивації порушених територій; орієнтації на ресурсозберігаючий територіальний розвиток).

"Реабілітація" - сукупність дій по використуванню і відновленню втрачених функцій архітектурних і просторових характеристик. Реабілітація порушень міського середовища Донбасу повинна бути направлена на розв'язання соціальних і архітектурних проблем, доповнення бракуючих функцій інфраструктури районів, вдосконалення і поліпшення архітектурно-планувальної організації містобудівних зон.

Огляд містобудівних знань проблеми проводився згідно єдиної методичної основи за двома напрямками:

- узагальнення фундаментальних теоретичних положень з визначенням впливу функціонально-планувальних елементів на формування містобудівних систем;
- виявлення принципів системного підходу до аналізу та дослідження порушень міського середовища в містобудівних утвореннях Донбасу.

Різні аспекти проблеми, що досліджується, розроблені і описані з тією або іншою широтою охопленню матеріалу в численних публікаціях. Умовно ці роботи з їхньої переважної тематики можуть бути згруповані за такими основними аспектами:

1. Теоретичні питання системного підходу і моделювання в містобудівному проектуванні.
2. Застосування кількісних методів для вирішення містобудівних питань.
3. Питання містобудівного аналізу.

Дослідження проведено згідно з концептуальними та принциповими положеннями архітектурної методології, підготовлених, розроблених та викладених у працях Ю.П. Бочарова, В.Л. Глазичова, Н.М. Дьоміна, Ю.Н. Євреїнова, Г.О. Заблоцького, Г.Н. Лаврика, В.І. Нудельмана, Є.Н. Перцика, І.О. Фоміна, О.Я. Хорхога, Г.І. Фільварова, Д.Н. Яблонського, О.Н. Яніцького, Ю.С. Ярлова З.Н. Яргіної та інших.

Результати аналізу наукових досліджень, практики проектно-планувальних робіт свідчать, що, незважаючи на їх кількість, наукова актуальність вдосконалень методичних положень формування функціонально-планувальної структури населених міст вугледобувних районів ще до кінця не вичерпана, у значній мірі саме через недостатню розробку проблеми містобудівного використання порушених територій та неопрацьованість методологічних основ і відсутність єдиної методики розробки доцільних напрямків реабілітації міського середовища, методики зіставлення і зведення до купи різнохарактерних показників середовища міст.

Рівень знань з проблеми міського середовища в Донбасі:

- достатньо широко розроблені загальні питання теорії містобудування і теорії містобудівного проектування, що підтверджується значною кількістю наукових літературних джерел;

- значне відставання конкретних містобудівних рішень і, головне, стану

порушеного міського середовища Донбасу, від розроблених теоретичних моделей, що пояснюється, у значній мірі, недостатнім урахуванням у містобудівному проектуванні регіональних особливостей, недостатнім описом особливостей, параметрів, залежностей, взаємозв'язків та інших визначаючих характеристик містобудівних систем Донбасу;

- неопрацьованість методологічних основ і відсутність єдиної методики розробки доцільних напрямів реабілітації порушеного міського середовища, методики зіставлення і зведення різнохарактерних і різновеликих показників середовища міст.

Активну частину містобудівної політики, що визначає основні напрями і принципи містобудівного використання порушених територій можна назвати містобудівною стратегією реабілітації порушеного міського середовища.

При розробці програм реабілітації порушеного міського середовища є необхідним проведення аналізу містобудівних умов:

- з позицій організації землекористування (досягнення сприятливого середовища у межах порушених територій, якщо територіальна організація землекористувачів представляє собою екологічно орієнтоване співтовариство, направлене і стимулює на створення екологічно рівноважної території);

- з архітектурно-планувальних позицій (реалізація програми реабілітації порушеного міського середовища на основі містобудівної концепції з переглядом принципів функціонального зонирования і організації землекористування, закладених в генплан міста, шляхом екологічного розчленовування території міста. Принципи геоластики повинні стати основоположними у формуванні ландшафтно-архітектурної композиції міських ансамблів);

- з нормативно-методичних позицій (необхідним є теоретичне і нормативно-методичне обґрунтування структурно-планувальної організації порушених територій як підсистеми порушеного міського середовища. В результаті градо-екологічного дослідження визначаються інтереси, умови землекористування, формуються матеріали клопотання і початково-дозвільні документи на інвестиційні програми);

- з фінансово-економічних позицій – необхідною є методологія і програма стимулювання інвестицій, обґрунтованих схемою правового зонування.

Таким чином, необхідно системно вирішувати питання відновлення і використання порушених міських земель, розглядати не тільки економічні, але і соціальні інтереси, а також враховувати завдання гармонізації порушеного міського і охорони навколишнього середовища.

Порушене міське середовище – таке, що містить порушення функціонально-планувальної, екологічної, композиційної і естетичної цілісності.

Методологія розв'язання проблеми реабілітації порушеного міського середовища базується на системі принципів і підходів.

Основним принциповим положенням є використання містобудівної доктрини припинення надмірного територіального зростання міст Донбасу і перехід до їхньої активної реконструкції в межах існуючих меж з освоєнням незручних і невживаних територій при забезпеченні комплексного оздоровлення навколишнього середовища.

Важливим принципом, на якому ґрунтується методична спрямованість роботи є відкритість пропонованої системи реабілітації міського середовища, яка може обновлятися і доповнюватися моніторингом і іншими даними.

Системність методологічного підходу до розв'язання проблеми визначається принципом інтенсивного розвитку міських поселень 21 століття, тобто появою багатофункціональних зон і комплексів, контактних зон, багатопрофільних містобудівних вузлів з різними формами використання простору.

Планувальна і адміністративна організація землекористування, що склалася, в Донбасі ігнорує проблему містобудівного використання і участі у формуванні міського середовища порушених територій.

Методологічною основою розробки прийомів реабілітації є принцип розділення міського простору на частини різного функціонального використання, що визначають архітектурно-естетичні і екологічні якості порушеного міського середовища.

Таким чином, реабілітація міського середовища Донбасу повинна бути направлена, перш за все на розв'язання проблеми містобудівного використання порушених територій, тому ділянку міської території, порушену антропогенною і техногенною дією або по природних якостях неосвоєною, пропонується розглядати як локальний елемент містобудівної системи. Принципи визначення меж порушених територій як локальних елементів містобудівних систем засновані на аналізі даних системи реєстрації порушених територій в містобудівних і земельних кадастрах.

Реалізація названих тенденцій розвитку міст Донбасу визначає принципи реабілітації міського середовища:

- інтенсифікація використання і освоєння порушених територій в рамках міської риси;
- комплексна реконструкція міської забудови із збереженням районів, що історично склалися;
- структуризація опорного планувального каркаса території з виділенням елементів каркаса, визначальних функціонально-планувальну організацію міської території;
- поєднання зонування з підвищенням рівня інтегрованості міських структур;
- забезпечення охорони навколишнього середовища і підвищення рівня гуманізації міського середовища.

Засоби реабілітації порушеного архітектурного середовища:

- доцільна архітектурно-планувальна організація містобудівних зон на основі містобудівного використання порушених територій;
- містобудівна оптимізація функціональної організації архітектурно-ландшафтних зон міста;
- архітектурне формування умов сприйняття відкритих архітектурних просторів порушеного міського середовища.

Нові містобудівні підходи і напрями розвитку повинні бути взаємозв'язані з організацією системи містобудівної діяльності, з обхватом всіх сторін формування, підтримки і реалізації містобудівних розв'язань в частині законодавчо-правового забезпечення; містобудівного планування і проектування; науково-інформаційного забезпечення; управління інвестиційно-будівельною діяльністю. Реабілітаційна діяльність в межах порушеного міського середовища уявляє містобудівний потенціал порушених територій і спрямована на регенерацію містобудівних зв'язків на основі рекультивації і геопластики.

Відповідно до сформованого вище складу містобудівної діяльності, до складу програми реабілітації порушеного міського середовища повинні входити наступні розділи:

- цільові установки і критерії (блок планування);
- містобудівний кадастр і система моніторингу (інформаційний блок);
- програма реалізації і інвестицій (блок управління);
- регламенти містобудівного використання порушених територій і законодавчі акти (правовий блок).

Це дозволяє вдосконалити нові механізми реалізації стратегій розвитку і управління містом:

- методи економічного стимулювання (формування ринку землі і нерухомості, надання податкових і інших пільг, введення штрафних санкцій, створення інвестиційних фондів і програм);

- використання ініціативи широких кругів населення, демократичної громадськості;

- введення системи маркетингу для залучення інвестицій із зовнішніх джерел.

Література

1. Города и системы расселения. М.: Стройиздат, 1981.
2. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. – 183 с.
3. Лаврик Г.И., Демин Н.М. Методологические основы районной планировки. – М.: Стройиздат, 1975. – 96 с.
4. Фильваров Г.И. Социально-пространственная организация производственного комплекса крупного города // Градостроительство. – Киев, Будівельник, 1983. – Вып. 36.

Анотація

Розглянуто основні напрями сталого розвитку міст Донбасу, стратегічні завдання реабілітації порушеного міського середовища, визначено системні принципи і засоби реабілітації порушеного міського середовища через містобудівне використання порушених територій.

Аннотация

Рассмотрены основные направления устойчивого развития городов Донбасса, стратегические задачи реабилитации нарушенной городской среды, определены системные принципы и приемы реабилитации нарушенной городской среды на основе градостроительного использования нарушенных территорий.